

Klas Sandell, om värt att värna på Aspöja, vid workshop 23-10-14

Ombedd att säga något om "*vad vi tar med oss från historien och vad vi ska värna*" så tänker jag omedelbart på vårt natur- och kulturlandskap. Alltså landskapsbilden, hur det ser ut här ute på vår ö med dess hagar, åkrar, vatten, hus, klippor, stenar och stränder. Och när jag sedan nyss också blev ombedd att ge en "*övergripande historisk genomgång av öns utveckling över tid*" så tänker jag ju på hur den här landskapsbilden vuxit fram.

Från det att Aspöja och öarna runt omkring med landhöjningen successivt steg upp ur vattnet för länge sedan har det vi har runt omkring oss formats av samspelet mellan naturens krafter och människans nyttjande. Från början kom man hit bara för säsongsfiske, vartefter steg land så pass att det blev lite kreatursbete, man blev vartefter bofast och kunde börja odla. Vattnen, växterna, träden, betesmarkerna, åkrarna var underlaget för försörjningen och det måste skötas och underhållas. På så sätt fick man sin mat, sin ved, sina byggmaterial. Och det gällde att det här samspelet mellan människans bruk och naturen fungerade långsiktigt. Den som är intresserad kan i Folkes skrift läsa olika exempel på hur man under historien varit mycket medveten om att man inte fick överexploatera det här landskapet, t.ex. hur många djur som kunde försörjas med bete. Det har alltid varit knappa resurser: vinterfoder till djuren, avkastning från åkrarna, få upp matfisk ur sjön, få dricksvatten i torrperioder och så vidare – men man har alltid försökt vara kreativ. Och det är vi ju idag också, ta t.ex. dricksvattenprojektet som minskar trycket på grundvattnet. Det var också tydligt hur man historiskt var tvungen att samarbeta, var och en kunde inte bara sköta sitt. Exempelvis var det viktigt att hitta gemensamt bruk av vägar, stigar, dricksvattenkällor, landningsplatser. Några viktiga historiska hållpunkter är:

- det blev fast bosättning troligen kring 12-1300-tal och vi har skriftliga belägg för två gårdar från mitten på 1500-talet;
- kronan (alltså staten) ägde gårdarna från början men i mitten på 1700-talet så friköptes de
- landskiftet på 1860-talet och fiskeskiftet i början på 1900-talet får vi höra mer om snart;
- om moderniseringen kan t.ex. noteras: motorbåtar från 1915, telefon 1931, elektricitet 1947.

Ok, resultatet av det här historiska brukandet med fiske, boskap och jordbruk, blev det natur- och kulturlandskap vi idag har runt omkring oss – landskapsbilden, hur det ser ut, men också dess "soundscape", ljudlandskapet, alltså hur det låter med tystnad och naturljud. Det är det här landskapet som är grunden idag för att Aspöja med kringliggande öar är mycket attraktivt för oss alla.

Eftersom jag är forskare med inriktning mot friluftsliv, reservat, allemansrätt och naturturism så ligger det nära till hands att fundera över upplevelselandskapet. Upplevelselandskapen har vuxit fram under de senaste 100-150 åren. Om vi hade haft den här träffen här på Aspöja för 100 år sedan så hade erfarenheterna av besöksnäring sannolikt i första hand hängt ihop med hur det såg ut inne i Arkösund. Där byggde Norrköpings överklass sina villor och seglade för nöjes skull. Längre in i skärgården fanns många ångbåtsbryggor och ett antal pensionat för turisterna. Men den tidiga turismen påverkade inte Aspöja så mycket. Här ute var det för hundra år sedan de traditionella näringarna med fiske, jakt, boskap och jordbruk som gällde. Men vartefter blev det en del fritidshus, inte minst byggda av sådana som vuxit upp som barn här ute men sedan flyttat iland. Vartefter blev det en del skjutsande av sportfiskare innan fria handredskapsfisket, och vartefter började en del sälja fisk på kajen i Arkösund. Successivt blev fritidshusen allt fler och idag är Aspöja som ni vet också ett viktigt besöksmål. Här finns numera restaurang, uthyrningsstugor, gårdsbutiker, naturstigar, lekplats för barn, och till och med en liten utställning

Att det ser ut som det gör här – vårt natur- och kulturlandskap – är grunden inte bara för att folk vill bo här året runt, utan är också grunden till att det är ett populärt ställe för fritidsboende och ni vet vilka hisnande priser det blivit. Och precis som på många andra håll så växer även intresset, inte minst bland seniorer, för att göra om tidigare fritidshus till året runt boende. Hur landskapet ser ut är också förstås underlag för besöksnäringen. Besöksnäringen i Sverige utvecklats rekordsnabbt. Den beräknas årligen omsätta omkring 250 miljarder och sysselsätter runt 100.000 personer.

De här upplevelsevärdena finns inte kvar för bofasta, fritidsboende, distansarbete eller besöksnäring, om inte det här natur- och kulturlandskapet vårdas – och då är vi tillbaka till hur det skapats. Bofast befolkning som håller landskapet öppet med betande djur, att man håller bryggor, sjöbodas och hus i skick och att man håller sig till det bebyggelsemönster och stilar som historiskt vuxit fram.

Här fem punkter om vad jag anser är viktigt för att värna detta:

1. Vad som händer med *Östersjöns miljö* med vattenkvalitet, fisktillgång osv. Det här är något som vi bara i liten utsträckning kan påverka men det är klart att vi ska försöka. Dämpa vår klimatpåverkan, försöka fixa till gäddvåtmarker och så vidare.
2. Att vi har en *klok fysisk planering*, där vi tillsammans med myndigheter och lagstiftning har kommit överens om övergripande riktlinjer för hur landskapet här ute kan förändras och hur det inte bör förändras. Alltså att man i lugn och ro funderar på hur natur- och kulturlandskapet ska användas, förändras och bevaras framöver. Och jag anser, liksom många andra, att i de funderingarna ska lokalbefolkningen ha mycket att säga till om. I Aspöjas fall har vi också en mycket bra grund i den Fördjupade Översiktsplan som gjordes på 1990-talet och aktualiserades för några år sedan men som kommunen senare inte ville ha kvar.
3. Att det finns en *hyggligt stor bofast befolkning året runt* så att det verkligen upplevs som en levande skärgårdsö.
4. Att *landskapet fortsätter att varsamt brukas* med de traditionella näringarna; betesdjur som håller landskapet öppet, att man håller hus i skick, inte gör nya vägar över åkrarna, inte låter åkrarna växa igen, försöker få så mycket lokalt vinterfoder som möjligt, att man sparsamt och eftertänksamt planerar för eventuella nya hus, och är rädd om den biologiska mångfalden.
5. Att vi håller *kunskaperna vid liv om vår kulturhistoria*, och här har vi en mycket bra grund i Folke Sandells skrift.

Så sammanfattningsvis – vi bör bevara och vara rädda om hur det ser ut här. Det natur- och kulturlandskap som vuxit fram under många generationers arbete och som nu i första hand är ett upplevelselandskap. Upplevelselandskapets kvalitéer är även fortsättningsvis grunden för att Aspöja kan leva vidare. Om det inte såg ut så här, om vi inte har det här landskapet så finns det ingen anledning för seniorer att bo här, eller för folk att distansarbeta här, och det finns inte någon orsak för folk att åka hit och besöka den här ön. Men för att det landskapet ska bevaras krävs bofast befolkning, gårdsbruk, god fysisk planering med eftertanke och varsamhet.

Folke skriver:

”När människor lever i enlighet med naturens lagar och villkor och med varsam hand utnyttjar det som naturen ger, så skapas också skönhetsvärden som ett kvitto på att man gjort rätt.

Ett kulturlandskap har skönhetsvärden av ett slag, som inte naturen kan skapa av sig själv. Vildmarken har sina kvaliter men kulturlandskapet har andra.

Naturen på Aspöja har mycket av denna kulturlandskapets kvaliter. De små åkrarna mellan berg-knallarna, slättermarkerna, beteshagarna, lundarna, hällmarkerna, landställena med sina gisthagar, bryggor och sjöbodas.”